

Matej NIKŠIČ
Alenka FIKFAK
Tomaž PIPAN

Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije

Časovni okvir projekta: 1. 10. 2021–30. 9. 2023 (24 mesecev)

Šifra projekta: V5-2111

Financiranje projekta

Projekt je bil pridobljen na razpisu za ciljnoraziskovalne programe (CRP) v letu 2021 ter ga sofinancirajo Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, Ministrstvo za okolje in prostor in Ministrstvo za kulturo.

Izhodišča projekta

V globaliziranem svetu je poseben značaj prostora, ki ga loči od drugih prostorov in dela prepoznavnega, vedno bolj cenjena in zelena kakovost. Čeprav se uporabljajo različni termini in opredelitve tovrstne prostorske kakovosti (kot so prostorska prepoznavnost, prostorska identiteta, značaj prostora ipd.), se v sodobnih teoretičnih delih in pri strokovnem delu vedno postavlja isto vprašanje: kako v današnjem izobilju dostopnih materialov in izdelkov, velikem pretoku idej in praks, spremenjenih življenjskih slogih, novih tehnoloških zahtevah ipd. usmerjati razvoj tako, da se bo prostorska identiteta ohranjala in nadgrajevala ter kako jo reševati v primerih, v katerih je že prišlo do njene degradacije ali popolne izgube.

Prostorska identiteta je vezana na naravne in ustvarjene prostorske danosti in njihov medsebojni preplet. Skozi stoletja se je razvijala spontano, brez potrebe, da bi jo načrtno izgrajevali, saj je bila vezana na lokalno dostopne materiale, tehnike in znanja, s katerimi se je načrtoval in (pre)urejal prostor. To je vplivalo tudi na obseg in (razmeroma majhno) raznolikost stavbnih tipov, ki so se pojavljali v določenem območju. V preteklosti so se spremembe dogajale, predvsem če je prišlo do pomanjkanja določenega materiala ali če se so pomembno spremenile družbene in/ali ekonomske okoliščine, vendar so bile vsaj do 19. stoletja še vedno lokalno pogojene, saj je slaba razvitost transportnih sistemov omejevala iskanje novih rešitev na lokalni prostor. Z industrializacijo in razvojem transportnih sistemov so se tovrstne lokalne omejitve začele rahljati. Večji pretok idej in znanja, hiter razvoj novih tehnoloških rešitev, dostopnost materialov iz oddaljenih lokacij in razvoj novih materialov so dodatno prispevali k rahljanju navezanosti arhitekturnih tipologij na lokalni prostor – regionalno pogojene arhitekturne tipologije niso bile več samoumevne.

Kot je leta 1990 ugotovil Michael Hough, je vprašanje regionalnega značaja

postalo vprašanje izbire in torej bolj oblikovanja kot nujnosti. Hough potrebo po ohranjanju prostorske identitete utemeljuje tudi z ekonomskimi argumenti, ko pravi, da je bistvo turizma v prepoznavnem in drugačnem. Novi elementi, ki se vrivajo v prostorsko strukturo (naselbinski vzorci, ki se v slovenskem prostoru posebno intenzivno izgrajujejo že vse od sedemdesetih let prejšnjega stoletja), so v strokovnih krogih velikokrat ocenjeni kot negativen pojav, saj se vrednotijo s stališča predhodnih, tradicionalnih vzorcev ali kot začasen pojav oziroma motnja v sistemu. Pa vendar so postali ti novi elementi marsikje že prevladujoči motiv in so v resnici vzpostavili nov, sebi lasten prostorski pojav. Tega dejstva po Alenki Fikfak (2004) ni mogoče zanikati. Prav tako ocena novega stanja ni mogoča le s pomočjo tradicionalnega vrednostnega aparata. V novih in starih strukturah lahko razberemo pozitivne/negativne razvojne usmeritve in jih postopoma izoblikujemo v nove, kakovostne povezave s prisotno prostorsko identiteto: večplastne oblike poselitvenih vzorcev, v katerih se bodo mozaično prepletale različne naselbinske strukture. Pri tem se je smiselno usmerjati k razvoju novih oblik, ki sicer upoštevajo temeljne značilnosti lokacije, kot so relief, podnebje,

vegetacija, naravna prehodnost ozemlja, hidrologija, stabilnost ekološkega sistema in regionalna arhitekturna tipologija, hkrati pa iščemo nove odgovore na vprašanja sodobne vsebine in organizacije v prostoru, nove tehnologije gradnje, materiale, nove oblike bivalne kulture in podobno.

Cilj teh prizadevanj mora preseči današnje stihijsko rast naselij in jo nadomestiti s smotrnim strukturiranjem nove zazidave v poselitvena jedra oziroma nove prostorske oblike v odnosu do obstoječe grajene strukture, ki je del kulturne krajine. Tovrstna prizadevanja se ne smejo omejiti na raven naselbinske strukture kot celote, ampak obsegati tudi druge ravni arhitekturno pogojene lokalne identitete – od umeščanja objektov v prostor do njihove osnovne prostorske pojavnosti (npr. volumni, oblikovanje streh) in detajlnega oblikovanja (na primer obdelava fasad, arhitekturni členi). Kot ugotavljata Dimitrovska Andrews in Nikšič (2005), je prav ta raven obravnave v reurbanizacijskih procesih urane rasti navznoter bistvena za dolgoročno ohranjanje oz. vzpostavljanje prepoznavne prostorske podobe.

Prepoznavnost naselij in krajine in krepitev prostorske identitete sta na deklarativni ravni med cilji prostorskega razvoja Slovenije, ki jih kot pomembne opredeljuje tudi Strategija prostorskega razvoja Slovenije. V zadnjih tridesetih letih je bilo na tem področju pripravljenih več strokovnih podlag, med njimi so pomembnejše Arhitekturna tipologija (Fister idr., 1993a, 1993b), Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič idr., 1998) in Izjemne krajine (Ogrin, 1997). Za razumevanje tradicionalne identitete slovenskega poselitvenega prostora, ki se je skozi stoletja vzpostavljala z arhitekturnimi posegi v prostor, je poleg del Fistra idr. (1993a, 1993b) pomembnih več drugih strokovnih del (Mušič, 1947; Grabrijan, 1959; Melik, 1960; Pust, 1984; Durjava, 1986;

Ivanšek, 1988; Stritar, 1990; Lah, 1994; Drozg, 1995; Gabrijelčič, 1997; Pogačnik, 2000; Deu, 2001). Kljub kakovostnim temeljnim raziskavam, ki so že bile opravljene v preteklih desetletjih in bi morale biti osnova za usmerjanje sodobnega razvoja arhitekturnih tipologij v skladu s tradicionalnimi značilnostmi, se prepoznavna regionalna arhitekturna tipologija in posledično prepoznavnost prostora hitro izgubljata. Upoštevanje značilnosti regionalno pogojene arhitekturne tipologije je v izvedbenih prostorskih aktih premalo dorečeno in ga v izvedbeni (arhitekturni) dokumentaciji pogosto ni. K temu delno prispevajo nerazviti nadzorni mehanizmi, ki bi preverjali uresničevanje že tako ohlapnih strateških deklarativnih usmeritev, ki poudarjajo pomembnost ohranjanja regionalnih arhitekturnih identitet.

Namen, cilji in vsebina projekta

Danes na arhitekturni ravni nastajajo večinoma generični objekti, ki ne upoštevajo lokalnih oz. regionalnih arhitekturnih značilnosti. Tudi na urbanistični ravni prihaja do velikih odstopanj od v strokovnih raziskavah prepoznanih kakovosti tradicionalnih vzorcev oz. ureditev – morfološka zasnova naselij in novi morfološki vzorci večinoma ne sledijo tistim, ki so se v slovenskem prostoru vzpostavili skozi večstoletni razvoj, ampak sledeč sodobnim funkcionalnim in ekonomskim zahtevam pogosto, ne da bi si prizadevali upoštevati in nadgraditi kakovost tradicionalnih vzorcev, vzpostavljajo generične rešitve, ki niso lokalno oz. regionalno opredeljene. Tak primer so t. i. spalna predmestna naselja enodružinskih hiš, ki so že v času povojne industrializacije močno zaznamovala predmestni in obmestni prostor. Novejša pojavnost oblika so trgovske, obrtne, poslovne ali logistične cone, ki so se razvile predvsem na prometno dobro dostopnih lokacijah. Ker tovrstna območja in novi objekti tudi številčno

oz. po obsegu močno presegajo tiste, ki tvorijo tradicionalno naselbinsko strukturo, je prostorska prepoznavnost posameznih delov slovenskega prostora, ki se vzpostavlja skozi arhitekturno tipologijo, glede na tradicionalno močno spremenjena ter potrebna novega ovrednotenja in usmerjanja prihodnjega razvoja. Treba je razviti mehanizme, ki bodo usmerjali arhitekturno podobo novih objektov in tudi objektov, ki bodo podvrženi prenovi. Za razvoj in implementacijo primernih mehanizmov je predhodno treba opraviti analizo stanja (ne)ohranjenosti arhitekturne identitete na vsaj dveh ravneh: na ravni naselbinske strukture in na arhitekturni ravni.

Cilji raziskovalnega projekta so:

- opraviti revizijo obstoječih raziskav in drugih dokumentov na področju ohranjanja in krepitev arhitekturne identitete;
- oceniti stanje oz. ohranjenost in prisotnost tradicionalnih arhitekturnih tipologij v sodobnem prostoru;
- prepoznati ključne (generatorje) spremembe v arhitekturni identiteti v zadnjih desetletjih in prepoznati sodobne trende, ki vplivajo in bodo v prihodnje vplivali na oblikovanje arhitekturne identitete;
- na podlagi obstoječih klasifikacij arhitekturne tipologije, prepoznanih ključnih sprememb v zadnjih desetletjih in prepoznanih trendov revidirati oz. na novo opredeliti arhitekturne tipologije, njihove značilnosti in njihovo prostorsko distribucijo (revizija arhitekturnih regij oziroma krajin);
- opredeliti ukrepe za zamejitev degradacije in poslabšanja prepoznavnosti arhitekturnih krajin na občinski in državni ravni.

V skladu z glavnimi cilji raziskovalnega projekta so organizirane tudi projektne dejavnosti oz. delovni paketi.

Partnerji v projektu in člani projektne skupine

V projektu so partnerji Urbanistični inštitut Republike Slovenije (UIRS), Fakulteta za arhitekturo (UL FA – vodilni partner) Univerze v Ljubljani in Biotehnična fakulteta (UL BF).

Vodja projekta je prof. dr. Alenka Fikfak (UL FA), vodja raziskovalcev UIRS je doc. dr. Matej Nikšič, vodja raziskovalcev na Oddelku za krajinsko arhitekturo UL BF je doc. dr. Tomaž Pipan. V raziskovalnem projektu sodelujejo še ti sodelavci:

- asist. dr. Janez P. Grom (UL FA),
- asist. Kristijan Lavtižar (UL FA),
- asist. Marko Lazič (UL FA),
- izr. prof. dr. Tomaž Novljan (UL FA),
- doc. dr. Domen Kušar (UL FA),
- izr. prof. mag. Polona Filipič Gorenšek (UL FA),
- dr. Damjana Gantar (UIRS),
- Nina Goršič (UIRS),
- Simon Koblar (UIRS),
- Aleš Švigelj (zunanji sodelavec).

Doc. dr. Matej Nikšič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirsi

Prof. dr. Alenka Fikfak, univ. dipl. inž. arh.
Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani,
Ljubljana
E-pošta: alenka.fikfak@fa.uni-lj.si

Doc. dr. Tomaž Pipan, univ. dipl. inž. arh.
Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani,
Ljubljana
E-pošta: tomaz.pipan@bf.uni-lj.si

Viri in literatura

Deu, Ž. (2001): *Stavbarstvo slovenskega podeželja: Značilno oblikovanje stanovanjskih hiš*. Ljubljana, Kmečki glas.

Dimitrovska-Andrews, K., in Nikšič, M. (2005): Vloga urbanističnega oblikovanja pri notranjem razvoju naselij. *Urbani izziv*, 16(1), str. 21–28.

Drozg, V., idr. (2001): *Poselitvena območja ter usmeritve in merila za razvoj in urejanje naselij*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor.

Durjava, M. (1986): *Načela oblikovanja slovenskih kmečkih naselij in ljudske arhitekture*. Maribor, Mladinska knjiga.

Fikfak, A. (2004): *Evolucijske konstante nasebelske kulture v prenovi z aplikacijo na Slovenskem primorju – Goriška brda*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

Fister, P., Boh-Pečnik, N., Deu, Ž., Lah, L., Kavčič, M., in Debevc, L. (1993a): *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Fister, P., Boh-Pečnik, N., Deu, Ž., in Lah, L. (1993b): Glosar arhitekturne tipologije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Grabrijan, D., Grabrijan, N., Didek, Z., in Didek, S. (1959): *Kako je nastajala naša sodobna hiša*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Gabrijelčič, P., Fikfak, A., Zavodnik Lamovšek, A., Šolar, H., in Gregorski, M. (1997): *Urejanje prostora z vidika razpršene gradnje: Gradivo 1., 2., 3. in 4. faze raziskovalne naloge*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

Hough, M. (1990): *Out of place: Restoring identity to the regional landscape*. New Haven, London, Yale University press.

Ivanšek, F. (1988): *Enodružinska hiša : Od prosto stoječe hiše k nizki zgoščeni zazidavi*. Ljubljana, Ambient.

Lah, L. (1994): *Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras*. Novo mesto, DZ.

Marušič, J., Ogrin, D., in Jančič, M. (1998): *Metodološke osnove: Uvodni zvezek*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje.

Melik, A. (1960): *Slovensko Primorje*. Ljubljana, Slovenska matica.

Mušič, M. (1947): *Obnova slovenske vasi*. Celje, Družba sv. Mohorja.

Ogrin, D. (1997): *Slovenske krajine*. Ljubljana, DZS.

Pogačnik, A. (2000): *Urejanje prostora za tretje tisočletje*. Ljubljana, Študentska Založba.

Pust, V., idr. (ur.) (1984): Aktualni problemi stanovanjske gradnje v Sloveniji. *Revija AB*, 68/69.

Stritar, A., Stritar, I., in Oset, F. (1990): *Krajina, krajinski sistemi: Raba in varstvo tal v Sloveniji*. Ljubljana, Partizanska knjiga.

ARRS

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OKOLJE IN PROSTOR

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO